

**Rauf Əhəd oğlu Şəmsizadə**  
Bakı Dövlət Universiteti,  
**Ləman Vüqar qızı Talibova**  
Bakı, Azərbaycan  
talibova9797@list.ru

## İNSAN ALVERİNƏ QARŞI BEYNƏLXALQ SFERADA MÜBARİZƏNİN ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİ

**Açar sözlər:** *Beynəlxalq konvensiyalar, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi, beynəlxalq öhdəliklər*

**Key words:** *International conventions, European Court of Human Rights, international obligations*

**Ключевые слова:** *Международные конвенции, Европейский суд по правам человека, международные обязательства*

### Giriş

İnsan alveri insan hüquqlarının pozuntusunun ən ağır formalarından biridir. O, həm milli, həm də beynəlxalq xarakter daşıyır. İnsan alveri fərdi səviyyədə təsirə də malikdir, insanların sağlamlığına zərər yetirir, həmçinin korrupsiyaya səbəb olur, qanunun aliliyini zəiflədir. Qeyd edilən cinayətin aşağı riskli və böyük gəlirli olması cinayətkarları məhz buna yönəldir. Bu baxımdan da, insan alverinə qarşı beynəlxalq səviyyədə mübarizənin rolu əvəzsizdir. Mövzu çərçivəsində daha çox BMT və Avropa Şurasının insan alverinə qarşı mübarizə sahəsində rolu araşdırılacaqdır. İnsan alverinə qarşı yalnız milli səviyyədə mübarizə yetərli deyildir, buna görə də beynəlxalq səviyyədə öhdəliklərin müəyyən edilməsi və öhdəliklərin icra edilməsinə nəzarət etməklə effektiv nəticə əldə etmək mümkündür, xüsusən də beynəlxalq məhkəmə qurumlarının bu sahədə fəaliyyəti faydalıdır.

#### 1.1. BMT-nin insan alverinə qarşı mübarizə üzrə fəaliyyəti

Beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyin qorunub saxlanması, dövlətlərarası dostluq əlaqələrinin inkişaf etdirilməsi, insan hüquq və azadlıqlarının qorunması sahəsində Birləşmiş Millətlər Təşkilatı mühüm rolə malikdir. İnsan alverinin qarşısının alınması sahəsində BMT-nin başlıca vəzifəsi beynəlxalq konvensiyaların qəbul edilməsi və dövlətlər tərəfindən onun icra edilməsinə nəzarət etməkdən ibarətdir. Bu sahədə mövcud olan əsas aktlara diqqət yetirək: 1. “Transmilli mütəşəkkil cinayətkarlıq əleyhinə” 2000-ci il tarixli Konvensiya – konvensiyanın əsas məqsədi transmilli mütəşəkkil cinayətkarlığın qarşısının alınması və bu sahədə dövlətlərarası əməkdaşlığı təşviq etməkdən ibarətdir. 2. “İnsan alverinin, xüsusən qadın və uşaq alverinin qarşısının alınması, aradan qaldırılması və cəzalandırılması” haqqında 2000-ci il tarixli protokol – 2-ci maddədə protokolun qəbul edilməsinin məqsədləri qeyd edilir: a) qadınlara və uşaqlara xüsusi diqqət yetirərək, insan alverinin qarşısının alınmasından və onunla mübarizə etmək; b) bu cür alverin qurbanları olan şəxslərə, onların insan hüquqlarına tam hörmət bəsləyərək müdafiə və yardım etmək; c) bu məqsədlərin gerçəkləşməsində iştirakçı dövlətlər arasında əməkdaşlığı təşviq etmək. Konvensiyanın 2-ci fəslə insan alveri qurbanlarının müdafiəsinə həsr edilmişdir. Burada insan alveri qurbanlarına tibbi, psixoloji yardım göstərilməsi, onların sığınacaqda təmin edilməsi, onların repatriasiyası məsələlərinin beynəlxalq tənzimlənməsi öz əksini tapmışdır. 3-cü fəsil isə insan alverinin qarşısının alınmasını tənzimləyir. Bu hissədə sərhəddə nəzarətin gücləndirilməsi, sənədlərin qanuniliyi, həqiqiliyi və s tədbirlər araşdırılır. (1) 3. “Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi – bəyannamə deklarativ xarakter daşıyır. Burada insan alverinin bir formasına münasibət bildirilir. Kələliyin qadağan olunmasının vacibliyi vurğulanır. 4. “Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi” haqqında 1979-cu il tarixli Konvensiya – Burada qadın alverinin qarşısının alınması məsələsinə önəm verilir. 5. “Köləlik əleyhinə” 1926-cı il tarixli Konvensiya – Köləlik, şəxs üzərində mülkiyyət hüququna xas olan səlahiyyətlərdən hər hansı birinin həyata keçirilməsidir. 6. “Köləliyin, külə ticarətinin və küləliyə bənzər halların ləğv edilməsi” haqqında 1956-cı il tarixli əlavə Konvensiya – Burada da küləliyin qarşısının alınması üzrə tədbirlər müəyyən edilir. 7. “Uşaq hüquqları” haqqında 1989-cu il tarixli Konvensiya – burada uşaqların istismarının qadağan edilməsi məsələlərinə toxunulur. 8. “Məcburi əmək” haqqında 1930-cu il tarixli Beynəlxalq Əmək Təşkilatı Konvensiyası – məcburi əməyin anlayışı, dövlətlərin milli qanunvericilikdə onu qadağan etməsi, istisnaya yol verilən hallar burada öz təsbitini tapmışdır. 8. “Məcburi əməyin ləğvi” haqqında 1957-ci il tarixli Konvensiya – Məcburi əməyin ləğvi üzrə tədbirlər müəyyən edilir. 9. “Uşaq əməyinin ən ağır formaları” haqqında 1999-cu il tarixli Konvensiya – uşaq əməyinin ləğv edilməsi üzrə qanunvericilik tədbirlərinin görülməsi dövlətlərin öhdəliyi müəyyən edilir. 10. “Daxili fəhlələr üçün münasib işə dair” 2011-ci il tarixli Konvensiya – dövlətlərdən daxili fəhlələr üçün münasib işi reallığa çevirmək tələb edilir.

### 1.2. Beynəlxalq məhkəmə qurumlarının insan alverinin qarşısının alınmasına göstərdikləri xidmət

İlk öncə belə bir sual insanı düşündürür ki, beynəlxalq məhkəmə qurumları insan alverinin qarşısının alınmasına hansı şəkildə xidmət göstərə bilirlər? İlk öncə bunu qeyd edək ki, beynəlxalq məhkəmələrin qərarları onun yurisdiksiyası altında olan dövlətlər üçün məcburi hüquqi qüvvəyə malikdir. İnsan alveri cinayəti törədildiyi hallarda beynəlxalq məhkəmə qərarlarının qəbul edilməsi həm hüququ pozulmuş şəxsin hüquqlarının bərpasına, həm də gələcəkdə bu tip cinayətlərin törədilməsinin qarşısının alınmasına xidmət edir, yəni profilaktik xidmət göstərmiş olur. Bu sahədə Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin rolu əvəzəlməzdir.

“İnsan hüquq və əsas azadlıqlarının müdafiəsi” haqqında 1950-ci il tarixli Konvensiyanın 4-cü maddəsində qeyd edilir: Heç kəs köləlikdə və ya əsarət altında saxlanılmamalıdır. Heç kəs məcburi və ya icbari əməyə cəlb olunmamalıdır. Bu maddənin məqsədləri üçün «məcburi və ya icbari əmək» termini aşağıdakıları ehtiva etmir: a) bu Konvensiyanın 5-ci Maddəsinin müddəalarına müvafiq olaraq həbsdə olan və ya belə həbsdən şərti azad edilmiş şəxsin adətən yerinə yetirməli olduğu hər hansı iş; b) hərbi xarakterli hər hansı xidmət və ya hərbi xidmətdən əqidəyə görə imtina etmənin qanuni hesab edildiyi ölkələrdə məcburi hərbi xidmətin əvəzinə müəyyən edilmiş xidmət; c) fəvqəladə vəziyyət və ya əhəlinin həyatı və rifahı üçün təhlükə yaradan fəlakət hallarında hər hansı məcburi xidmət; d) adi vətəndaşlıq vəzifələrinin bir hissəsi olan iş və ya xidmət. (2) Fərqli məhkəmə qərarlarına nəzər salmaqla Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin insan alverinə yanaşmasını nəzərdən keçirək.

**Van Der Mussele Belçikaya qarşı işi.** Burada belçikalı vəkil belə ifadə etmişdir ki, məcbur əmək haqqı ödənilmədən çalışmaqdır. Məhkəmə bu iddianı rədd etmiş, lakin məcburi əməyin hər bir unsurunu təhlil etmişdir. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi “İcbari və ya məcburi əmək” haqqında 29 sayılı BÖT konvensiyasında verilən anlayışı əsas götürmüşdür. Bu konvensiyaya əsasən məcbur əmək dedikdə cəza təhdidi altında şəxsdən tələb edilən və şəxsin bunu könüllü olaraq yerinə yetirmədiyi bütün işlər və ya xidmətlər anlaşılır. Məhkəmə belə bir nəticəyə gəlmişdir ki, bu anlayış “İnsan hüquq və əsas azadlıqları” haqqında 1950-ci il tarixli Avropa Konvensiyasının 4-cü maddəsinin təsiri üçün təməl nöqtəsidir.

**Rantsev Kiprə və Rusiyaya qarşı işi.** Burada Rusiya vətəndaşı olan xanım Rantseva “artist vizası ilə Kipr ərazisinə daxil olur. Artist vizası – qadınları gecə klublarında fahişə kimi istismar etmək məqsədilə istifadə edilir. Xanım Rantseva işlədiyi gecə klubundan qaçarkən işəgötürənləri tərəfindən ələ keçirilir və o, viza şərtlərini pozduğuna görə ölkədən xaric edilməsi üçün polis məntəqəsinə gətirilir. Rantseva polis tərəfindən ölkədən xaric edilmir və məntəqədən azad edilir, lakin növbəti gün onun cəsədi tapılır. Daha sonra xanım Rantsevanın atası tərəfindən insan alveri ehtimallarının, qızının qətlinin araşdırılmaması və Kiprin hakimiyyət orqanlarının onun qızını müdafiə etməməsi səbəbi ilə Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə müraciət etmişdir. Məhkəmə mövcud vəziyyətdə belə bir qənaətə gəlmişdir ki, insan alveri İHAK-ın 4-cü maddəsində birbaşa təsbit edilməsə də, bu, 4-cü maddənin təsir dairəsinə düşür. Həmçinin məhkəmə insan alveri sahəsində dövlətlərin öhdəliklərinə də aydınlıq gətirmişdir. Rantsevanın işinin araşdırılması zəminində bildirmişdir ki, Avropa Şurasına üzv olan dövlətlər insan alverinə münasibətdə qeyd edəcəyimiz öhdəliklərə malikdirlər: a) insan alveri cinayətini törədənləri cəzalandıran qanunvericilik sisteminin mövcud olması; b) insan alveri qurbanlarını müdafiə etmək; c) insan alveri hallarını araşdırmaq, insan alverçilərini təqib etmək.

**Siliadin Fransaya qarşı işi.** Burada 15 yaşlı qız aldadılaraq məcburi əməyə cəlb edilməyə məqsədilə Toqodan Fransaya gətirilmişdir. Məhkəmə bu işə baxarkən belə müəyyən etmişdir ki, mövcud vəziyyətdə İHAK-ın 4-cü maddəsinin pozuntusu mövcuddur. Qeyd edək ki, “Siliadin Fransaya qarşı” işi Avropa Məhkəməsinin insan alveri ilə bağlı baxdığı ilk işdir. Məhkəmə qərarında yekun olaraq bildirmişdir ki, Avropa Şurasına üzv olan dövlətlər insan alverini kriminallaşdıran cinayət qanununu qəbul etməli və bu cinayəti törədən şəxsləri təqib etməlidirlər.

**C.N. Birləşmiş Krallığa qarşı işi.** Avropa Məhkəməsinin ən önəmli təcrübələrindən biridir. Belə ki, şəxs Uqandada fiziki və cinsi istismara məruz qaldığı üçün buradan qaçmağa səy göstərir. Yaxın qohumunun yardımı ilə Birləşmiş Krallığa qaçmağa nail olur, lakin qohumu onun pasportunu alır. Bu zaman şəxs yaşlı bir cütlüyə xidmət göstərməyə başlayır, ayda yalnız bir dəfə istirahət hüququndan istifadə edə bilər, bunun qarşılığında məvacibin böyük hissəsi isə onun qohumuna verilir, o, yalnız az qismini əldə edir. Burada ev köləliyinin bütün əlamətləri mövcuddur. Məhkəmə belə bir mövqe ifadə etmişdir ki, ev köləliyi insan alverinin fərqli və aşkar edilməsi çətin olan növüdür. Bu baxımdan da, ev köləliyinin əlamətləri mövcud olduğu zaman dövlətlər tərəfindən hərtərəfli araşdırma aparılması tələb edilir. Birləşmiş Krallıq ilə bağlı olaraq məhkəmə belə ifadə edir ki, dövlətin qanunvericiliyi köləliklə mübarizə aparmaq sahəsində kifayət qədər təkmil deyil.

### 1.3. İnsan alverinə qarşı mübarizə haqqında Avropa Konvensiyası

İnsan alverinə qarşı mübarizəyə xidmət edən əsas sənədlərdən biri də “İnsan alverinə qarşı mübarizə” haqqında 2005-ci il 16 may tarixli Avropa Şurası Konvensiyasıdır. Konvensiyada insan alverinə anlayış verilir. İnsan alveri - İnsan alveri" dedikdə, hədə-qorxu və ya zor tətbiq etməklə, yaxud başqa cür məcbur etməklə, qaçırma, dələduzluq və ya aldatma yolu ilə, vəzifədən və ya şəxsin köməksiz vəziyyətindən sui-istifadə etməklə və yaxud pul və ya digər maddi vəsaitlər vermək və ya almaqla hər hansı bir şəxsdən onun himayəsində olan şəxs barəsində razılıq almaqla, şəxslərin istismar məqsədləri üçün cəlb edilməsi, daşınması, ötürülməsi, gizlədilməsi və ya qəbul edilməsi başa düşülür. İstismar dedikdə, ən azı, başqalarını məcburi fahişəliyə cəlb etmə və digər cinsi istismar formaları, məcburi əmək və ya xidmətlər, köləlik, daxili orqanların çıxarılması və buna bənzər əməllər nəzərdə tutulur. Konvensiyada toxunulan ən önəmli məsələlərdən biri insan alveri qurbanlarına yardımla bağlı olan məsələdir. Konvensiyanın 12-ci maddəsində yardım tədbirlərinə aid edilir: a) müvafiq və təhlükəsiz mənzil təminatı, psixoloji və maddi dəstək və s. tədbirlər vasitəsilə onların mövcudluğunu təmin edə biləcək yaşayış şəraiti; b) təcili tibbi müayinə imkanları; c) tərcümə xidmətləri (lazım olan hallarda); d) onların başa düşdükləri dildə, xüsusilə onların qanuni hüquqlarına və yararlanı biləcəkləri xidmətlərə dair məsləhətlərin və məlumatların verilməsi; e) onların hüquqlarının və mənafelərinin cinayətkarların mühakiməsi prosesinin müvafiq mərhələlərində təmsil olunmasına və nəzərə alınmasına yardım və s. (3)

### Nəticə

İnsan alveri özünün müasir formasında müasir qlobal miqrasiyanın dinamikası ilə ayrılmaz şəkildə əlaqəli olan və bununla formalaşan bir hadisədir. Sərt məhdud immiqrasiya siyasətləri, mütəşəkkil tənzimlənməyən immiqrasiyanı dayandırmaqdan daha çox ona şərait yaradır. (Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatı, 2016: 20) Günbəgün artmaqda olan insan alveri faktoru ona qarşı həm milli, həm də beynəlxalq səviyyədə mübarizəni tələb edir. Bu sahədə beynəlxalq məhkəmə qurumlarının, xüsusən də Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin təcrübəsinin öyrənilməsi olduqca faydalıdır. İnsan alverinə məruz qalmış şəxslərin hüquqlarının bərpasına yönələn məhkəmə qərarlarının qəbul edilməsi qeyd edilən cinayətin qarşısının alınması üçün profilaktik xarakter daşıyır. Beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən qəbul edilən konvensiyalar isə dövlətlərin milli qanunvericiliyi təkmilləşdirməsi üçün başlıca istiqaməti qismində çıxış edir. Bütün deyilənlər əsasında belə qənaəətə gəlirik ki, insan alverinin qarşısının alınması sahəsində dövlətlər və beynəlxalq təşkilatlar koordinasiya şəklinə fəaliyyət göstərməlidirlər.

### Ədəbiyyat:

1. İnsan alverinin, xüsusən qadın və uşaq alverinin qarşısının alınması, aradan qaldırılması və cəzalandırılması” haqqında 2000-ci il tarixli BMT protokolu;
2. “İnsan hüquq və əsas azadlıqlarının müdafiəsi” haqqında 1950-ci il tarixli Avropa Konvensiyası;
3. “İnsan alverinə qarşı mübarizə” haqqında 2005-ci il 16 may tarixli Avropa Şurası Konvensiyası.
4. “İnsan alverinə qarşı mübarizə” Dərs vəsaiti, Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatı, 2016, 166 s.

### Main directions of prevention of human trafficking in the international sphere

#### Summary

Human trafficking, in its modern form, is an event that is inextricably linked to the dynamics of modern global migration. Strictly limited immigration policies make it even more difficult to stop organized unregulated immigration. The ever-increasing human trafficking factor calls for a national and international fight against it. Based on all of the above, we conclude that human trafficking will be greatly reduced if the recommendations of international organizations are met by the states and the commitments made by international organizations are fulfilled. It is very useful to study the experience of international judicial bodies, especially the European Court of Human Rights. Adoption of court decisions aimed at restoring the rights of trafficked persons is a preventive measure for the prevention of this crime. The conventions adopted by international organizations are the main directions for improving the national legislation of the states. On the basis of all of the above, we conclude that states and international organizations should work in coordination in preventing trafficking in persons.

### **Основные направления предотвращения торговли людьми в международной сфере** **Резюме**

Торговля людьми в ее современной форме-это событие, которое неразрывно связано с динамикой современной глобальной миграции. Строго ограниченная иммиграционная политика делает ее еще более эффективной, чем прекращение организованного регулирования. Постоянно растущий фактор торговли людьми требует борьбы с ним на национальном и международном уровнях. Исходя из всего вышесказанного, мы заключаем, что торговля людьми будет значительно сокращена, если государства выполнят рекомендации международных организаций и выполнят обязательства, взятые международными организациями. Очень полезно изучить опыт международных судебных органов, особенно Европейского суда по правам человека. Принятие судебных решений, направленных на восстановление прав жертв торговли людьми, является превентивной мерой для предотвращения этого преступления. Соглашения, принятые международными организациями, являются основными руководящими принципами совершенствования национального законодательства штатов. Исходя из всего вышесказанного, мы заключаем, что государства и международные организации должны работать в координации по предотвращению торговли людьми.

**Rəyçi: prof. Ş.T.Səmədova**

Göndərilib: 18.02.2020

Qəbul edilib: 20.02.2020